

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ
ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: СУЧАСНІ ВЕКТОРИ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

Одеса

2023

УДК 811.161.2'42 (075.8)

Рекомендовано до друку Вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол № 4 від 26 жовтня 2023 року)

Редакційна колегія

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Боєва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Павлюк Н. Л., кандидат філологічних наук, викладач – відповідальний редактор.

Яремчук Н. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Олексенко В. П. – доктор філологічних наук, професор кафедри української і слов'янської філології та журналістики Херсонського державного університету.

Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень : збірн. наук. статей. Одеса : Університет Ушинського, 2023. 203 с.

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2023

9. Hutcheon L. Ironia, satyra, parodia – o ironii w ujęciu pragmatycznym. *Pamiętnik Literacki*. 1986. № 77/1. S. 331–350.

Наталія ЯРЕМЧУК,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
Університету Ушинського

ПСИХОЛОГІЗМ ПОСТМОДЕРНОГО РОМАНУ КЕНА КІЗІ «ПОЛІТ НАД ГНІЗДОМ ЗОЗУЛІ»

Постановка проблеми. Підвищений інтерес до «внутрішньої людини» у структурі особистості зумовлений реалістичними обставинами. Розгорнуте відображення «історії душі людської» закономірно привели К. Кізі до поглибленого психологізму. Однак психологізм у творах автора не лише соціальний, а й глибоко філософський.

«Політ над гніздом зозулі» – роман про боротьбу проти «системи», про відчайдушні спроби зберегти власне «Я» в умовах суспільства споживання, де, здавалося б, з усіх сторін людину оточують ґрати, які обмежують прояви її власної особистості, диктують як жити і змушують підлаштовуватися під загальноприйняті норми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У працях критиків і літературознавців з'ясовано чимало важливих проблем щодо психологізму романістики К. Кізі. Необхідно відзначити деякі праці І. Горбачевської; досить детальні нариси творчості письменника належать перу М. Гілберт Портер, або окремі аспекти аналізуються у працях Т. Овена, Є. Васильєва. У наукових розвідках Ч. Брауна наявні тонкі спостереження і цікаві зауваження з приводу психологізму роману «Політ над гніздом зозулі».

Мета статті: дослідити риси психологізму у романі К. Кізі «Політ над гніздом зозулі».

Виклад основного матеріалу. Надзвичайно важливу функцію виконують внутрішні монологи в аспекті психологічного аналізу. В них персонаж відгороджується від світу, від його лицемірства і жорстокості, а це означає, що прилучається до істини. Думки плутаються, порушується логічна послідовність, виникають випадкові асоціації, уява примхливо змішує риси реальності і нереальності, але в цій плутанині є своя правда – правда збентеженої свідомості, що наполегливо шукає ясності і відповіді на життєві проблеми.

Відтворюючи внутрішнє життя людини, К. Кізі тяжіє до співвіднесеності різних його сторін і прагне використати найрізноманітніші зображально-оповідні засоби, підсилюючи їх психологічну насиченість і досягаючи такого їх взаємопроникнення, коли вони органічно об'єднуються в художній системі: буквально кожна деталь роману врешті-решт сприяє розкриттю внутрішнього світу героїв і виявляється, таким чином, елементом у ланцюгу психологічних аспектів.

Психіатрична лікарня, описана в романі, дуже сучасна: з м'якими кріслами, телебаченням, радіо, з ввічливим персоналом та самоврядуванням заради хворих. Це ніби маленька модель суспільства споживання та Америки в цілому. Не випадково склад пацієнтів та персоналу різноплановий в етнічному та соціальному відношенні: індіанець, американці шведського, ірландського, шотландського походження, темношкірі санітари та одна з медсестер – японка.

Серед пацієнтів зустрічаються люди похилого віку, молодь, особи з університетським дипломом і взагалі без освіти. Всі вони мають однакові умови проживання: їх годують, водять на прогулянки і піклуються про чистоту. Але багато хто з хворих усвідомлює, що їх «вільний вибір» – лише ілюзія свободи, що їх «самоврядування» всього лише фікція, що їх життя лише бліде відображення реальності.

Це своєрідна сплата за комфорт та відсутність турбот. Висока ціна, заплативши яку, люди втрачають себе. Щодня і щогодини їх безжально знищують духовно. Усі несхожі один на одного пацієнти зі своїми проблемами зібралися в клініці, де зазнають жахливого впливу, постійної психологічної обробки, мета якої адаптація до умов суспільного буття, а насправді – стандартизація та нівелювання особистості.

Персонажі за своїм психологічним настроєм багатогранні. В кожному із них проявляються емоції глибоко особистісного характеру, в яких відчувається, що і як вони переживають. Варто спостерігати за психологічним станом кожного персонажа, за його динамікою. В суб'єктивні переживання кожного вплетені об'єктивні причини, що пояснюють емоційну напругу. Переживання оцінюється саме тим, з яких позицій воно освітлено і як воно співвідноситься з об'єктивними факторами.

У кожного представника обслуговуючого персоналу психіатричної лікарні свої вимоги, порушити які усі бояться. На верхівці соціуму – головна медсестра Ретчед, яка суворо дотримується низки, здавалося б, довільних правил.

Нижче за рангом її помічники, які з потуранням «керівництва» зловживають своєю владою, постійно принижуючи пацієнтів: «We need that Vase line», they'll tell the Big Nurse, «for the ther mometer». She looks from one to the other: «I'm sure you do», and hands them a jar holds at least a gallon, «but mind you boys don't group up in there». Then I see two, may be all three of them in there, in that shower room with the Admission, running that ther mometer around in the grease till it's coated the size of your finger, crooning, «That's right, that's right», and then shut the door and turn all the showers up to where you can't hear anything but the vicious hiss of water on the green tile» [10, с. 9].

У цій моделі «хворі» сприймаються персоналом не як окремі особистості, а як «поламані деталі» механізму, адже на думки, бажання і ментальний стан яких не звертають увагу, бо суспільство відвернулося від

них і не існує того, хто б прийшов їм на допомогу. Нікому не цікаве життя «зламаних» і, тим паче, ніхто не помітить те, що у пацієнта психіатричного відділення з'являються нові фобії через дії медичного персоналу. Всі зміни легко списуються на нездоровий стан психіки пацієнта.

У ізолюваних немає прав, немає нічого, за що може зачепитися хвора свідомість, щоб повернутися з в'язкої безодні власних думок до реальності. І саме головне – в них більше немає бажання боротися та жаги до життя.

Їх існування – це круговерть безкінечно повторюваних подій в одному й тому ж місці. Але в глибині душі кожного жевріє маленький вогник надії «Who ever comes in the door is usually somebody disappointing, but there's always a chance other wise, and when a key hits the lock all the heads come up like there's strings on them» [10, с. 8].

Підсвідомо вони хочуть боротися та жити власним життям подалі від стерильно-білих стін, понижень та показового фасаду дружньої атмосфери. Тому не дивно, що Рендл Макмерфі, повна їхня протилежність «Still, event hough I can't see him, I kno whe's nor dinary Admission. I don't hear him slide scared along the wall, and when they tell him about the shower he don't just submit with a weak little yes, he tells them right back in a loud, brassy voice that he's already plenty damn clean, thank you» [10, с. 9], став своєрідним «промінцем» в безпросвітному житті пацієнтів.

Автор прагнув підпорядкувати відображення, в тому числі внутрішнього світу персонажів, суворій реалістичній манері. Тут відсутні сповіді і самовиявлення героя, зате широко представлені різноманітні форми і прийоми зовнішнього прояву внутрішніх станів, психології персонажів.

Чим простіший характер, тим однозначніше розгадуються за зовнішніми ознаками його переживання і спонукання. Чим складніший характер, тим багатозначніші і проблематичніші можливі психологічні еквіваленти його станів і поведінки. Напрузі динаміки зовнішніх станів

головних героїв відповідає ще більша змінність і неоднорідність станів внутрішніх.

Макмерфі втілює собою шанс вирватися з цього «калейдоскопу безнадії» і повернутися до нормального життя. Він показує пацієнтам, що завтрашній день може відрізнятись від сьогоднішнього і для цього потрібно лише докласти трохи зусиль.

Він стає першим, хто доводить, що з ними все в порядку і те, що оточуючі не вписуються в «ідеальну» модель суспільства – це теж норма. І що взагалі «норма» – це поняття чисто суб'єктивне, яке залежить від перспективи: «but you know who society persecute sadedicated man. Ever since I found my callin' I done time in so many small-town jails I could write a brochure. They say I'm a habitual hassler. Like I fight some. Sheeut. They didn't mind so much when I was a dumb logger and got into a hassle; that's excusable, they say, that's a hard-workin' feller blowing off steam, they say. But if you're a gambler, if they know you to get up a back-room game now and then, all you have to do is spit slantwise and you're a goddamned criminal...» [10, с. 17].

Разом з тим герою не властива замкненість у своєму внутрішньому світі. В ньому він шукає підтримки для пізнання світу зовнішнього, який у свою чергу всебічно впливає на нього самого. У цій діалектиці внутрішнього і зовнішнього – основа соціальної спрямованості психологізму роману Кена Кізі «Політ над гніздом зозулі».

В романі зображено деформоване «синтетичне суспільство», що існує в замкненому просторі. Кожна суспільна роль зведена до абсолюту в своєму найнегативнішому прояві. Існують «правителі» та «підкорені», розмиті грані між добром та злом.

Психічно хворі люди, які можуть бути дійсно небезпечними для решти суспільства представлені в якості «позитивних» героїв, чиє життя сповнене страждань, через рішення цього ж самого суспільства про «неспроможність пацієнтів бути частиною соціуму». Санітари стають катами, що ламають

людей, відбирають в них їх власне «Я», змушують ставати «лише одними із» на сцені життя: «Like a cartoon world, where the figure sare flatan dout line din black, jerking hrough some kind of goofy story that might bereal funny if it weren't for the cartoon figures bein greal guys...» [10, с. 25–26]. Медсестра Ретчед для лікування пацієнтів використовує метод «Терапевтичної групи» з поправкою на змінений контекст. Вцілому, терапевтична група – це форма психотерапії, коли спеціально створена група людей регулярно зустрічається під керівництвом психотерапевта. У груповій терапії використовують закономірності міжособистісної взаємодії групи для досягнення фізичного і психічного благополуччя людини.

Головне те, що такі групи підтримки є добровільними. Людина сама обирає чим хоче поділитися переживаннями і коли припинити свою розповідь. Ретчед не дає цієї можливості. Вона примусово намагається витягнути на світло найпотемніше з підопічних, утримуючи групу не на довірі, а в страху: якщо не вони самі, то медсестра сама розповість усім про їх вчинки «Now. Who will start? Let out those old secrets». And she'd put all the Acutes in a trance by sitting there in silence for twenty minutes after the question, quiet as an electric alarm about to go off, waiting for somebody to start telling something about them selves. Her eyes swept back and forth over them as steady as a turning beacon. The day room was clamped silent for twenty long minutes, with all of the patients stunned where they sat. When twenty minutes had passed, she looked at her watch and said: «Am I to take it that there's not a man among you that has committed some act that he has never admitted?» She reached in the basket for the log book. «Must we go over past history?» [10, с. 38].

Такий підхід призводить до того, що пацієнти починають вважати себе неповноцінними, зневажати та взагалі боятися «бути не такими як усі». В них не має змоги приховати хоч якусь малесеньку таємницю лише для себе «Yet it seems I have been accused of a multitude of things, of jealousy and paranoia, of not being man enough to satisfy my wife, of having relations with male friends of

mine, of holding my cigarette in an affected manner, even – it seems to me – accused of having nothing between my legs but a patch of hair – and soft and downy and blond hair at that!» [10, с. 49].

Внутрішня структура роману складається із численних художніх деталей. Їх характер визначається цілою низкою функцій: правдоподібності, емоційної тональності. Кожна деталь не лише створює враження предметності, переконливості, але й дає певну емоційну оцінку. Так, наприклад, слова-домінанти *смертельний, медсестра, психіатрична лікарня* сприяють більш глибокому розкриттю теми руйнування особистості, опосередковано відтворюючи основи психічного стану героїв.

Доволі символічною в такому контексті стає і сама назва твору – «Політ над гніздом зозулі». Зозуля – один із різновидів птахів, що підкладає свої яйця в гнізда інших. В романі зозуля – це суспільство, яке «підкладає» небажані особистості до «гнізда» лікарні, де їх насильно змушують ставати такими, як усі. Відповідно до системи з них роблять ідеальні інструменти. Але такі «зозуленята» насправді руйнують систему з середини. І суспільство ніколи не стане однорідним, тому що без боротьби та протистояння воно самознищується.

Психіатричне відділення – це своєрідна алюзія на те, як суспільна думка підкорює людську особистість: не говори те, що неприйнятне, не роби того, що виходить за рамки певної «норми», будь таким як усі. Якщо хоч трохи відрізняєшся – потрапляєш до категорії «неблагонадійних громадян».

Не залишається нічого особистого, всі вчинки та звички, поведінкова модель засуджуються і «виліковуються». Суспільство, як величезна машина, перемелює особистість, перетворюючи людину на звичайну *деталь*, без власного бачення та думок, єдине призначення якої – це вправно виконувати функції, покладені на неї соціумом.

Однак, не співвідношення свідомого і несвідомого є головним для Кена Кізі. Його більше цікавить інше: співвідношення між потенційними внутрішніми можливостями людини та їх реалізацією.

У своєму психологізмі К. Кізі виходив із розуміння особистості не лише як об'єкта зовнішніх сил і обставин, але й як суб'єкта. Звідси його прагнення пізнати не лише закономірну долю людини, але й її внутрішнє вільне визначення своїх можливостей і призначення, їх реалізації в межах конкретних умов.

Висновки. Психологізм К. Кізі характеризується не іманентною замкненістю в самому собі. Він спрямований на з'ясування діалектичного взаємозв'язку людини і обставин; почуття, думки, дії – і дійсності; внутрішнього – і зовнішнього. Збагачений досвідом реалістичного відображення людського життя, письменник переконливо показує детермінований вплив зовнішніх обставин на людину в умовах психіатричної лікарні.

Література

1. Горбачевська І. І. Американська література на рубежі ХХ–ХХІ століть. Київ : Видавництво Інституту міжнародних відносин, 2004.
2. Васильєв Є. Кізі Кен (Елтон) Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. А-К, Тернопіль: Н.К–Богдан, 2005. 824 с.
3. Рошко М. Особистість і система в романах Кена Кізі : Автореферат дисертації кандидата філологічних наук. Національна академія наук України, Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка. Київ : 2001. 19 с.
4. Рошко М. Тема дому і родини у романах Кена Кізі «Політ над гніздом зозулі» та «Часом нестерпно кортить». Сучасні дослідження з іноземної філології. 2016. Вип. 14 С. 291-297.
5. Антитеза живого і неживого в романові Кена Кізі «Над зозулиним гніздом». Ресурс доступу: http://4ua.co.ua/literature/tb3bd78a4d53a88521216d36_0.html

6. Мацуо Монро Навчи меня помирати. Ресурс доступу:
http://loveread.ec/view_global.php?id=32394
7. Alphabetical List Of Mental Disorders. Access resource:
<https://mentalhealthcenter.com/alphabetical-list-of-mental-disorders/>
8. Barry H. Leeds. Ken Kesey. New York: F. Ungar Publishing Co., 1981.
Access resource: <https://archive.org/details/kenkesey0000leed>
9. Chip Brown. Ken Kesey Kisses No Ass. *Esquire Magazine*; September 1992
Access resource: <https://www.chipbrown.net/articles/kesey.htm>.
10. Elaine B Safer. The contemporary American Comic Epic: The Novels of
Barth, Pynchon, Gaddis, and Kesey. Detroit, MI: Wayne State University
Press, 1988. Access resource: <https://archive.org/details/contemporaryamer000safe>
11. Ken Kesey. On Misconceptions Of Counterculture, *NPR's Fresh Air*;
August 12, 2011. Access resource: <https://www.npr.org/2011/08/12/139259106/ken-kesey-on-misconceptions-of-counterculture>
12. Ken Kesey. One Flew Over The Cuckoo's Nest, an authorized reprint of a
hardcover edition published by The Viking Press, Inc. 251 p.
Access resource: <https://books-library.net/files/books-library.online-12230134Co1W4.pdf>
13. Gilbert Porter M. The Art of Grit: Ken Kesey's Fiction. Columbia, MO:
University of Missouri Press, 1982. Access resource:
<https://archive.org/details/artofgritkenkese00port/>
14. Steve Kisely. Compulsory Community and Involuntary Outpatient
Treatment for People With Severe Mental Disorders. Access
resource: https://www.researchgate.net/publication/49842818_Compulsory_Community_and_Involuntary_Outpatient_Treatment_for_People_With_Severe_Mental_Disorders

15. Tim Owen. Remembering Ken Kesey *Cosmik Debris Magazine*, November 10, 2001. Accessresource: https://web.archive.org/web/20051210235458/http://www.cosmik.com/aa-december01/ken_kesey.html.

*Галина АВКСЕНТЬЄВА,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
Університету Ушинського*
*Вікторія ШПАК,
магістрантка 1 р. н.
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського*

ІНТЕРМЕДІАЛЬНІ АСПЕКТИ У РОМАНІ О. ГОНЧАРА «СОБОР»

Постановка проблеми. Щодо різних видів мистецтв, їх естетичної сутності та взаємодії науковці ведуть дискусії ще з античних часів. А найталановитіші митці водночас репрезентують власні здобутки у різних сферах, різних мистецтвах. Маємо на увазі поєднання літературного та живописного дару у Тараса Шевченка та Володимира Винниченка, літературного, живописного та музичного – у Павла Тичини, літературного і кінематографічного – у Юрія Яновського та Олександра Довженка. У результаті такої взаємодії виникають унікальні художні образи, геніальні творчі здобутки.

Твори інших видів мистецтв доволі часто з'являються у текстах художньої літератури. Варто пригадати «Патетичну сонату» Бетховена, що стала головною дійовою особою в однойменній драмі Миколи Куліша, живописне полотно, над яким працює художник Корній Каневич у драмі Володимира Винниченка «Чорна пантера і Білий ведмідь», архітектурний шедевр Софії Київської у романі Павла Загребельного «Диво» та ін.